

Karima Bennoune

Tady vaše *fatwa* neplatí

Příběhy lidí z islámského
světa bojujících proti
fundamentalismu a násilí

Vyšehrad

OSUDY

KARIMA BENNOUNE

Tady vaše
fatwa neplatí

PŘÍBĚHY LIDÍ
Z ISLÁMSKÉHO SVĚTA
BOJUJÍCÍCH PROTI
FUNDAMENTALISMU
A NÁSILÍ

KARIMA BENNOUNE

Tady vaše *fatwa* neplatí

Příběhy lidí
z islámského světa
bojujících proti
fundamentalismu
a násilí

Vyšehrad

Z anglického originálu Your Fatwa Does Not Apply Here,
vydaného nakladatelstvím W. W. Norton & Company
v roce 2013, přeložili Kateřina Brabcová, Michaela Ponocná
a Jindřich Mandák. Rejstřík přeložil Jiří Zbořil

Typografie Vladimír Verner

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2016 jako svou 1481. publikaci

Odpovědný redaktor Filip Outrata

Vydání v elektronickém formátu první
(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 210 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, s. r. o.,
Praha 3, Váta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Karima Bennoune

Your Fatwa Does Not Apply Here

Copyright © 2013 by Karima Bennoune

Translation © Kateřina Brabcová, Michaela Ponocná a Jindřich Mandák, 2016

ISBN 978-80-7429-719-9

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

*Boualem Yekker byl jedním z těch,
kdo se rozhodli vzdorovat,
kteří si uvědomili, že když hordy,
jimž čelí, dokážou rozšířit strach
a vnutit ostatním mlčení, bude vše ztraceno.*

Tahár Džaút (1954–1993)

Poslední léto rozumu

Leile a Mohamedu Rezovi Kheddarovým, Abdurrahmanu Boroumandovi a Ahmadu Reshadu Mosadiqovi, kteří žijí dál v nezdolném boji za lidská práva těch, kteří je milují.

Amel Zenoune-Zouaniové, alžírské studentce práv. Právniče, kterou by bývala mohla být, a svobodné ženě, kterou byla.

Lachdarovi Bennounemu, mému dědečkovi, který nasadil život pro porážku kolonialismu, aby jeho potomci mohli žít svobodně.

Pro všechny, kteří – tak jako Boualem Yekker – stále vzdorují.

Obsah

ÚVOD

Všechno vypadá jinak, když před svým jménem vidíte slovo „smrt“	11
--	----

KAPITOLA PRVNÍ

Tvořivost versus temný kout: Příběhy z muslimských kulturních válek	39
--	----

KAPITOLA DRUHÁ

Otevřená produkce pro každého v pákistánském Karáči: Strážci kulturního prostoru	68
---	----

KAPITOLA TŘETÍ

Imáмова emancipovaná dcera a jiné příběhy: Ženy bojující proti ustáleným představám	85
--	----

KAPITOLA ČTVRTÁ

Promluvit a zemřít: Novináři píší o život	126
--	-----

KAPITOLA PÁTÁ

Pěstování růží v Trojúhelníku smrti	153
---	-----

KAPITOLA ŠESTÁ

Čtení Spinozy v Teheránu	184
--------------------------------	-----

KAPITOLA SEDMÁ

Ramadánový turnaj v košíkové	207
------------------------------------	-----

KAPITOLA OSMÁ

Proč nenávidím al-Káidu:

Přežití a výzva fundamentalistickému terorismu 225

KAPITOLA DEVÁTÁ

Blues Sídí Bú Zíd a zelená vlna:

Putování arabským jarem a podzimem 256

KAPITOLA DESÁTÁ

Lidé al-Káidastánu:

Hlasy ze severního Mali 284

KAPITOLA JEDENÁCTÁ

Na checkpointu Kalandia pláče dítě:

odpor proti nespravedlnosti v rámci boje
proti muslimskému fundamentalismu 297

ZÁVĚR

Pozvedni hlas, dokud ještě lze zpívat 313

DOSLOV

Vaše fatwa tady stále ještě neplatí 325

Poznámky 347

Poděkování 373

Ediční poznámka 376

Rejstřík 377

ÚVOD

Všechno vypadá jinak, když před svým jménem vidíte slovo „smrt“

Mohu ubránit svého otce před Ozbrojenou islámskou skupinou nožíkem na zeleninu?

To byla otázka, již jsem si kladla v úterý 29. června 1993. Toho dne mě v otcově bytě na předměstí Alžíru brzy ráno probudilo vytrvalé bušení na vstupní dveře. Bylo to přesně dva týdny po vraždě Dr. Mahfouda Boucebsiho, předního psychiatra v zemi, a týden od úkladné vraždy Mohameda Boukhobzy, sociologa a otcova bývalého kolegy na Univerzitě města Alžíru. Místní noviny to období popsaly slovy: „Tehdy každé úterý padl za obět kulkám... fundamentalistických vrahů jeden vědec.“¹ Boucebsiho, Boukhobzu a další zabily toho roku ozbrojené muslimské fundamentalistické skupiny, které sužovaly hlavně muslimské obyvatelstvo Alžíru. Učeného doktora Boukhobzu před očima jeho dcery svázali a podřízli mu krk.

Jedno úterý později, ve stejnou dobu, stáli nevitáni návštěvníci před vchodem do domu Mahfouda Bennouneho, profesora a otevřeného kritika několika po sobě jdoucích alžírských vlád a též ozbrojených fundamentalistů, kteří se stavěli proti nim. Skutečnost, že můj otec učil Darwina, už ve třídě vyvolala návštěvu vůdce Islámské fronty spásy, a než ho otec vyhodil, odsoudil otce jako obhájce „biologismu“. Ten, co teď bušil na dveře, nechtěl odhalit svou totožnost ani jít pryč. Snažili jsme se zjistit, kdo je s ním. Otec se v bytě nebál za sebe, ale zjevně za mě, tehdy studentku práv na návštěvě během letní pauzy. Otec se opakovaně pokoušel dovolat na policii. Na místní policejní stanici ani nezvedali telefon, patrně byli sami zděšení z rostoucí vlny ozbrojeného extremismu, jemuž padlo za obět mnoho alžírských policistů. Tomu, kdo byl za dveřmi, jsme měli čelit sami.

Tehdy jsem šla do kuchyně, našla nůž na zeleninu a zaujala postavení u vchodu. To, co se stalo doktoru Boukhobzovi, se už tady nestane, řekla jsem si. Nevím, co jsem si myslela: nejsem zrovna typ bojovnice. Otec se

na mě podíval a zakoulel očima. Ale mě nic jiného nenapadlo. A tak jsem tam stála.

Ta chvíle mi dala popud napsat tuto knihu.

To byl přesně začátek cesty, která mě nakonec dovede k tomu, že se budu dotazovat 286 lidí muslimského původu z dvaceti šesti zemí, kteří jako můj otec bojovali s fundamentalismem, abych zjistila, jak se vyrovnali s riziky, která boj doprovázejí. Doufám, že příběhy těch, kteří v zápase s fundamentalismem čelili ohni, budou mnohem užitečnější než můj pokus zaujmout bojové postavení s kuchyňským nástrojem.

Naštěstí nakonec nechtění a neznámí návštěvníci 29. června 1993 odešli. Nikdy jsme se nedozvěděli proč, nebo kdo přesně to byl. Možná je odradili přihlížející sousedé nebo silný kovový průmyslový rám, který dal právě otec na lehký dřevěný vstup do bytu instalovat. Ať už to bylo cokoli, co je přimělo odejít, někdo se za pár měsíců vrátí a nechá na kuchyňském stole vzkaz: „Považuj se za mrtvého.“ Na poštovní schránku načmárají „smrt Bennounemu“, a přitom ve francouzštině udělají tragikomickou pravopisnou chybu (*mor a Bennoune*). Když jednou uvidíte před svým jménem slovo „smrt“, vypadá svět hodně jinak.

Později přidají alžírští fundamentalisté jméno Mahfouda Bennouneho na „seznamy lidí, kteří budou zabiti“ ke jménům mnoha dalších – novinářů, intelektuálů, odborářů a bojovnic za práva žen – a vyvěsí je v mešitách ovládaných extremisty. Během období, jež začalo být známé jako „temné desetiletí“, zavraždí ještě víc otcových kolegů, jeho přátel a příbuzných, celkem až 200 000 Alžíranů. Ač došlo ke strašným věcem, mezinárodní společenství tyto události převážně ignorovalo. Stejně jako místní policie, která v červnu 1993 na naléhavé volání nereagovala, nechá svět všechny ty oběti, aby si poradily samy.

Nakonec můj otec, syn alžírského rolníka, který se stal profesorem a strávil celý život budováním mladé země, bude přinucen uprchnout ze svého bytu a vzdát se vyučování na univerzitě. Život v Alžírsku, tak jak jsme ho znali během mých pravidelných návštěv v obyčejném bytě v *cité*, na sídlišti na tehdy klidném předměstí Alžíru, bude minulostí.

JÍST, MODLIT SE, NENÁVIDĚT

Otcova země mi v těch pochmurných 90. letech ukázala, že vést boj s extremismem ve společnostech s muslimskou většinou je jedním z nejdůležitějších – a nejvíce přehlížených – úsilí za lidská práva ve světě. To je pravda i o dvacet let později. V této knize popíšu co největší množství střetů s fundamentalismem a vypovím příběhy těch, kteří se na nich podílejí, protože si zaslouží být známi a připomínáni.

Předkládám velmi osobní výčet svého putování přes všemožné hranice s cílem zaznamenat orální historii. Někdy jsem pro sebe žertovala, že píšu *Jíst, modlit se, nenávidět*. Nebo možná *Postit se, modlit se, nenávidět*.

Doufám, že se čtenáři vydají na cestu se mnou a podívají se na krajinu mýma očima. Jsem sekulární osoba muslimského původu a zabývám se jak silícím fundamentalismem, tak rostoucí diskriminací muslimů – a takové hledisko je na Západě vidáno zřídka. V době po 11. září 2001 je toto zásadní téma často viděno pouze jako levicová nebo pravicová verze takzvaného střetu civilizací, což je způsob myšlení, který odmítám. Pro mě je dnes daleko charakterističtější střet *v rámci* civilizací, střet mezi fundamentalisty a jejich odpůrci.

Psát však v této době pro americké čtenáře o muslimském fundamentalismu je jako tančit na minovém poli. Přesto jsem se to rozhodla udělat vzhledem k tomu, že se pohybuji po minovém poli pouze v přeneseném smyslu, kdežto mnozí z těch, s nimiž se setkáte v této knize, čelí něčemu mnohem skutečnějšímu, a přesto mluví dál. Zpívají, tančí, píšou, žertují, odhalují hlavu, říkají otevřeně svůj názor a žádají rovnost a právo být sami sebou, přestože toto vše fundamentalisté zakazují, často pod trestem smrti.

Myslím na jednu pákistánskou ženu, s kterou jsem vedla rozhovor v prosinci 2010. Podívala se na mě a řekla mi se značnou odvahou, přestože jsme seděly v přeplněném prostoru blízko místa, kde před asi dvěma týdny explodovala bomba radikála – a radikál s ní: „Já jsem ateistka.“ A u toho nezůstalo. „V šedesátých a sedmdesátých letech jsem se mohla otevřeně postavit na veřejnosti a říct, Jsem ateistka.‘ Troufnu si to říct dnes? Zabili by mě.“ Ale přesto mi to říkala na veřejnosti a nesnížila hlas.

To mi připomíná, jak můj otec v 90. letech hrozil, že napíše knihu s názvem *Proč jsem odpadl od víry*. Jako dceru mě to znepokojilo a opakovaně jsem na něj naléhala, aby to nedělal. Samozřejmě měl pravdu, když

veřejně odsoudil ty, kteří jej a tolik jiných vyloučili z kultury, do níž se narodili, protože se odvážili myslet a mluvit svobodně. Navzdory bombovým útočníkům a úkladným vrahům se Mahfoud Bennoune a pákistánská ateistka dál svobodně vyjadřovali o fundamentalismu, ať už si svět troufal nebo netroufal jim naslouchat.

Jak uvidíte, nejsou sami, i když se někdy sami cítili, pokud jde o lhostejnost tolika lidí, kteří měli být jejich spojenci. Alžírská psycholožka a obhájyně práv žen Cherifa Bouattaová říká, že ve světě stále panuje strašlivý hněv vůči levicovým obhájcům lidských práv, kteří mohli být spojenci progresivních antifundamentalistů, ale nebyli. „Nikdo neřekl, Jsme s vámi.“

Doufám, že lidi jako jsou oni víc podpořím, jsem si však zároveň vědoma, že tuto knihu o lidech muslimského původu píšu v angličtině, na Západě, v neklidné době. Švýcarsko zakázalo minarety. Prezident Obama je lživě obviněn z toho, že je muslim, což je téměř urážka. Odlehle státy v USA podporují rozhodnutí proti zavedení „práva šaría“ v místech jako je Oklahoma, kde je jeho prosazení asi tak pravděpodobné jako budoucí používání talmudu v Saúdské Arábii. Navíc přijímají tyto zákazy z dost odlišných důvodů než mám já pro kritiku těch, kdo se uchylují k tomu, co se nazývá šaría.

Tato kniha v žádném případě neospravedlňuje diskriminaci muslimů nebo nezákonné násilí vůči komukoli včetně údajných muslimských fundamentalistů nebo těch, kdo jsou za ně zaměňováni. Není to obhajoba války v Iráku nebo waterboardingu, techniky výslechu, při němž má vyslýchaný pocit, že se topí. Nenabízí posilu pravicovým protimuslimským demagogům (všem těm typu americké politické komentátorky Pamelý Gellerové) nebo stoupencům politiky vlády Izraele či George W. Bushe, i když někteří kritici mohou nepochybně tvrdit, že nabízí. Kritika zacílená na muslimské fundamentalisty je chybně ztotožňována s podporou postupů západních vlád, které tvrdí, že jsou protivníky fundamentalismu. To je chybné a zcela to přehlíží skutečnost, že ne všechno se týká Západu.

Stejně tak, jak každý ví, nesmetla ten problém revoluční euforie roku 2011. Ve skutečnosti se vše zhoršuje s tím, jak islamisté v severní Africe od Káhiry po Casablancu vítězí ve volbách. 23. října 2011 Tunisané zvolili 89 členů fundamentalistické strany Ennahda do ústavodárného shromáždění, orgánu, který má za úkol sepsat novou ústavu země a má 217 členů. Stalo se tak v tentýž den, kdy sousední Libye vyhlásila používání „práva šaría“ a zrušila zákaz polygamie. Mezitím se v revolučním Egyptě fundamentalistické strany domohly 75 % míst v dolní sněmovně prvního parlamentu

a dokonce i prezidentského úřadu. Nová egyptská ústava, kterou sepsaly, násilně mění práva na náboženská pravidla, považuje za vhodné, aby rodina byla „založena na náboženství“, zakazuje urážet Proroka a může vytvořit strukturu Islámské republiky na Nilu. V tomto prostředí se dostávají k moci mulláhové², z nichž někteří obhajují ženskou obřízku, polygamii a teokracii. Nekontrolovaně roste násilí salafistů, tj. ultrakonzervativních, radikálních islamistů, jejich útisk žen a volnomyšlenkářů. Severoafričané nazývají tuto místní sílu „Zelená vlna“ podle barvy, s níž se v této oblasti pojí islamistické politické strany. Zelená vlna nevěstí nic dobrého pro sekulární, liberální, levicové, umělecké, ženské a homosexuální složky obyvatelstva těchto zemí, jež už začala drtit.

Když 11. září 2012 zabila al-Káida v libyjském Bengházi velvyslance Spojených států Christophera Stevense, který severní Afriku miloval, spolu s deseti Libyjci, kteří konzulát chránili, zdálo se, že s nimi se džihádisté snaží zabít veškerou naději na jinou budoucnost celého regionu. Mnozí Libyjci pro „Chrise“, jak mu říkali, plakali, a plakali též pro Libyi svých snů, neboť se báli, že i ta je rdoušena. Mnozíci se projevy hysterie, promyšleně řízené fundamentalisty od Indonésie po Súdán ve jménu těžké urážky takzvaným filmem, který v USA nikdo neviděl, dokud nedošlo k protestům, a který neviděli ani mnozí protestující, nasvědčují, že místo, které se snažím nenazývat „muslimský svět“, je nyní kriticky zranitelné fundamentalistickou manipulací. Vzhledem k tomu, že sami fundamentalisté asi o dva týdny dříve znesvětili některá muslimská svatá místa v Libyi, která odporovala jejich pojetí víry, a nevyvolali ani náznak protestu, bylo těžké brát jejich citlivost příliš vážně, bez ohledu na to, jak úděsné video *Innocence of Muslims* (Nevinnost muslimů) bylo.³

Byl to střet pravicových křídel, nikoli střet civilizací. V mé čtvrti ve Spojených státech volali někteří lidé svému kongresmanovi a chtěli vědět, kdy někam vpadneme, zatímco v určitých arabských ulicích se zdálo, že všechno, co obsahuje slovo *americký*, je vhodným terčem. Byla zapálena Jednotná americká škola města Tunisu, navštěvovaná převážně dětmi zaměstnanců Africké rozvojové banky.⁴ Mnozí naši komentátoři nás jako obvykle nechali na holičkách. Na Fox News nám jeden namlouval, „Napadli nás *muslimové*,“ kdežto na CNN se jiný snažil účastně vysvětlit, že muslimové jsou prostě příliš citliví, aby snesli jakoukoli urážku svého Proroka, a nejsou schopni pochopit západní představy o svobodě vyjadřování. Otázka, kterou však někteří američtí komentátoři opakovaně kladli, zněla:

„Proč muslimové otevřeně neřeknou svůj názor?“ Jenže těm, kteří ho řekli, téměř nikdo nenaslouchal.

Zřídka se šířily rozumné, sebekritické hlasy, které víc znepokojovala odpovědnost muslimů než „Nevinnost muslimů“, jako například imáma, duchovního z mešity Al Badr ve městě Alžíru, který svůj sbor důrazně nabádal, aby proti filmu neprotestoval: „Tak Američané natočili film proti islámu. A co má být? Je na nás, abychom tvořili filmy hájící naše náboženství... Nikdo z nás se nechová kulturně. A pak si stěžujeme na nějaký film natočený v zahraničí.“⁴⁵ Alžírský spisovatel Yasmina Khadra prohlásil, že rozhořčení muslimů se využívá pro ideologické účely, a naléhal na ně, „aby sebou nenechali manipulovat a nereagovali násilím. Musíme se ve světě osvědčit, svou prací, talentem a úsilím.“⁴⁶

To je problém charakteristický nejen pro Maghreb, tj. Maroko, Západní Saharu, Alžírsko, Tunisko, Libyi, Mauritanii. V západní Africe se ze severního Mali stal v roce 2012 al-Káidastán. Vládnoucí džihádistické skupiny jako Ansar Dine (Obránci víry) ničily stovky let stará muslimská svatá místa v Timbuktu a přitom zdaleka nevyvolaly globální pobouření muslimů tak jako když se pastor Terry Jones neslavně snažil pálit Korán.⁷ Mladí bojovníci údajně křičeli „*Alláhu Akbar*“ (Bůh je veliký) a vrhali se na pozůstatky súfijských svatých. V říjnu 2012 se ve Spojených národech objevily zprávy, že islamistické skupiny „sestavují seznamy neprovdaných matek“ a naznačují, že těmto ženám hrozí kamenování nebo bičování.⁸ Hlavní žalobkyně Mezinárodního trestního soudu Fatou Bensoudaová, jež je sama muslimského původu, veřejně odsoudila činy skupiny Ansar Dine jako možné válečné zločiny.⁹ Univerzitní učitel z Mali nazývá svoji zemi zkušebním terénem strategie al-Káidy v oblasti.¹⁰ Dokud francouzské, africké a malijské jednotky v lednu 2013 nezasáhly, džihádisté z Afghánistánu, Pákistánu a Alžírsko údajně proudili do tohoto bezpečného přístavu a mezinárodní veřejnost jen přihlížela.¹¹ Neozbrojená část místního obyvatelstva pravidelně protestovala, ale svět jí věnoval jen málo pozornosti.

V Afghánistánu znovu získává půdu Tálibán, navzdory nenávisti, kterou k němu chová velká část obyvatelstva. Tálibán znovu začal záměrně zabíjet ženy, což vyplynulo z videa, na němž byla koncem června 2012 za doprovodu recitace z Koránu ze samopalu zastřelena za cizoložství dvaadvacetiletá žena Najiba. Bombou nastraženou v autě byla koncem července 2012 popravena Hanifa Safiová, místní vedoucí ženských záležitostí na východě provincie Laghmán. Úkladná vražda se připisuje s největší pravděpodob-

ností Tálíbánu.¹² Během prvních měsíců roku 2012 Spojené státy dychtivě vyjednávaly s Tálíbánem, který zavedl diskriminaci podle pohlaví a nikdy se jí nezřekl. Tálibán pak rozhovory přerušil. Jak Hanifa Safiová řekla týdeníku *The Christian Science Monitor* rok předtím, než byla zabita, „Když přijdou cizinci, strkají nás do lvího chrťánu.“¹³ Carnegieho nadace pro mír ve světě ve zprávě, ve které není ani jednou použito slovo *ženy*, chladně předpovídá, že Tálibán se v roce 2014 znovu zmocní Afghánistánu.¹⁴ Mírové hnutí zatím nepřetržitě agituje za ukončení boje proti Tálíbánu a dokonce přesvědčuje každého, kdo je mu ochoten naslouchat – jak prokázala propagační kampaň Dva miliony přátel za mír v Afghánistánu –, že v zemi nejsou žádní „extremisté“.¹⁵

Stavět se proti plíživému fundamentalismu v sousedním Pákistánu znamená ohrozit vlastní život. Zarteef Afridi, ředitel školy v pákistánském Džamrúdu v kmenové oblasti Chajbar, agitoval za volební právo příslušnic kmene a organizoval obecní starší proti terorismu. 8. prosince 2011 kráčel do své školy a byl přitom zastřelen.¹⁶ Jeho přítel Salman Rashid o něm napsal: „Na takzvanou svatou válku... se nedal jediný chlapec, který prošel jeho výukou... Byl zastáncem osvobození lidské duše prostřednictvím vzdělání a osvěty.“¹⁷

Ani děti nejsou v bezpečí. Nyní slavná, tehdy patnáctiletá Malála Júsuf-zajová, která v roce 2009 psala v blogu o své úzkosti z toho, že ji Tálibán vyloučí ze školy, byla 9. října 2012 střelena do hlavy. Stalo se tak při její cestě domů ze školy v údolí Svát a udělala to stejná skupina. Když v nemocnici bojovala o život, mluvčí za hnutí Tehrík-e Tálíbán-e Pákistán prohlásil, že pokud přežije, budou na ni cílit znovu, „protože je „založená světsky““.¹⁸ „Ten, kdo kritizuje Tálíbán, zakusí stejný osud,“ oznámil mluvčí.¹⁹ Pákistánská Komise pro lidská práva tvrdě a jednoznačně zločin napadla a žádala okamžitou odpověď. „Slovy nelze vyjádřit odsouzení, jež si toto zaslouhuje. I pro Tálíbán je to nová, nejspodnější hranice... Také by to mělo vyburcovat, pokud je to ještě zapotřebí, ty, kdo touží extremisty uspokojit ústupky... Všichni uvědoměli občané... by měli ukázat slovy i činy, jak pohrdají touto slepou nenávistí..., kterou hlásá Tálíbán.“ Co jiného než slepá nenávist je mohla vést k tomu, že se v roce 2012 dopouštěli úkladných vražd zdravotníků, bojujících s dětskou obrnou, která může ochromit i muslimské děti?

Mezitím Saúdská Arábie, Súdán a Írán dál používají vnitřní uspořádání státu k upevnění extremismu jako právního řádu země a dál tyto katastro-

fální modely vyvážejí. K podpoře fundamentalistů na rozsáhlých územích se k nim nyní přidává se svými penězi a médii Katar.²⁰ Od Sahelu, tj. části Mauritánie, Senegalu, Mali, Burkiny Faso, Nigeru, Čadu a Etiopie po Kavkaz zmenšuje plíživá „islamizace“ společenský prostor, útočí na práva žen a proměňuje způsob života. Všude – od Montrealu přes americký Dearborn, Paříž, čečenský Groznyj až po východní Jeruzalém – jsou ženy muslimského původu nuceny zakrývat víc a víc své kůže, vlasů, svých bytostí. Aby zmizely. Pouhý projev jejich existence je nyní provokací. Po Letních olympijských hrách v Londýně v roce 2012 tunišťáci fundamentalisté na sociálních sítích žádali, aby první Tunisanka, která kdy vyhrála medaili, Habiba Ghribiová, byla zbavena státního občanství za „nahotu a nestoudnost“.²¹ (Při závodě měla na sobě trenýrky a sportovní podprsenku, stejné jaké nosí většina dnešních běžkyň.)

V takovém globálním prostředí je třeba se v zájmu základních lidských práv vyslovit proti muslimským fundamentalistům. Je to morální imperativ. Ale když se člověk vyslovuje ve Spojených státech, musí se to snažit dělat tak, aby ze situace netěžili ti, kdo pro své cíle využívají protimuslimské nálady.

Islám a islamismus nejsou totéž. Těch pět písmen navíc činí obrovský rozdíl. Je-li někdo zbožný věřící, nemá to nic společného s rozšiřováním politického islámu. Ohromná většina muslimů nejsou fundamentalisté, i když mezi nimi samozřejmě mnozí fundamentalisty jsou. Cílem této knihy je opakovat slova těch, kdo ve skutečnosti dělají nejvíc, aby zabránili diskriminaci muslimů. Ať už to jsou věřící, agnostici, volnomyšlenkáři nebo ateisté, představují některé z největších hodnot muslimských tradic – milosrdenství, soucit, klid, snášenlivost, úsilí a studium, tvořivost, otevřenost. Neodřikávají otrápané pravdy o „islámu jako náboženství míru“, ale v boji proti fundamentalismu často riskují život.

DLOUHÁ CESTA DCERY „ODPADLÍKA OD VÍRY“

Kolem tohoto předmětu panují tak prudké vášně a tak rozšířená podezření, že je mi jasné, že někteří budou o mých pohnutkách a o mé metodologii pochybovat. Když jsem teď vysvětlila, proč jsem knihu napsala, dovolte mi být upřímná o tom, jak jsem ji napsala. Vzala jsem si dva semestry volna na výzkum, vyzvedla si skromnou autorskou zálohu, cestovala po světě a hovořila s lidmi v zemích s muslimskou většinou nebo se skupinami

muslimského původu, žijícími v diaspoře, o jejich zkušenostech s fundamentalismem. Opakovaně jsem se přepravovala přes oceán se svým laptopem, digitálním nahrávacím přístrojem a hromadou zápisníků. Došla jsem kam až to bylo možné za peníze a v čase, které jsem měla, i když jako první připouštím, že je mnoho míst, kam jsem se nedostala, byť to bylo záhodno, a mnoho lidí, které jsem chtěla vyzpovídat, ale nemohla. Přesto jsem skončila s materiálem, který by vystačil na několik knih, a lituji, že jsem musela vynechat mnoho zpráv, které jsem vyslechla.

V řadě osmi cest mezi zářím 2010 a prosincem 2012 jsem – v chronologickém pořadí – navštívila Francii, Alžírsko (pětkrát), Niger, Pákistán, Turecko (krátce), Rusko (tam jsem zpovídala lidi z Ázerbájdžánu, Čečenska, Dagestánu, Tádžikistánu a Tatarstánu), Palestinu/Izrael, porevoluční Egypt a Tunisko (dvakrát), Senegal (kde jsem také hovořila se ženami z Gambie a Nigérie), Afghánistán, Kanadu a Mali. Ve Spojených státech a v Evropě jsem se setkala s uprchlíky ze Somálska a Íránu. Skypovala jsem s aktivistkami v Saúdské Arábii a v Súdánu a diskutovala s návštěvníky z Iráku, Turecka a Malajsie. Vedla jsem několik důležitých interview s lidmi muslimského původu v místech tak různorodých jako jsou Fidži a Francie.

Kvůli takovému geografickému rozsahu se nepokouším líčit celou situaci žádné ze zemí, o nichž píšu. Jako advokátka lidských práv jsem si navíc vědoma, že svědectví z první ruky má své silné i slabé stránky. Kde je to nutné a možné, tam se snažím tato svědectví doložit. Stejně jako u tolika dokumentů o lidských právech přemýšlím o tom, co mi řekli lidé, jimž mám dobrý důvod věřit, a o tom, co jsem pozorovala sama.

S ohledem na ráz svého programu a na cestovní trasu jsem měla obavu, že budu vytvářet zdání, že podle fundamentalistické logiky existuje jednotná *umma*, tj. komunita či národ muslimů, 1,5 miliardy lidí, kteří jsou všichni stejní, kteří jsou prostě všichni muslimy. Nechci potvrzovat existenci *ummy* fundamentalistického světa ani *ummy* západní představy. Některé věci mě provázely po většinu cesty – svolávání k modlitbě (*ithan*), směr, jímž se lidé, kteří se chtějí modlit, obracejí čelem, mešity, smysl pro pohostinnost, problém fundamentalismu – každá jednotlivost byla jedinečná a lidé, se kterými jsem hovořila, byli neobyčejně odlišní. Byli tak rozdílní jako si byli podobní, tak jak člověk očekává, když cestuje na Filipíny a do Itálie, protože většina tamějších obyvatel jsou křesťané. Tihle lidé by vlastně spolu nesouhlasili ve všem, a souhrn názorů zde vyjádřených (zejména těch mých) by neměl být přičítán žádnému z nich.

Ve světle takových odlišností se snažím lidi, s nimiž jsem se setkala, popisovat opatrně. V poslední době říkáme každému „muslim“, ať tak žije nebo ne. Muslimové nejsou básnický obraz či metafora pro jednoduše „odlišnost“, která je jiná než nemuslimská. Muslimové mají své vlastní rozdílnosti. *Muslimský svět* je málo užitečný výraz, hromadně zahrnující mnohá místa, jež jsem navštívila. Měla bych snazší život, kdybych ten výraz používala, protože každý si myslí že ví, co znamená. Přesně to mi ale dělá starost. Lidé, kteří ten domnělý „svět“ obývají, mohou mít s muslimským náboženstvím celou řadu vztahů. Mohou a nemusejí je provozovat, mohou a nemusejí věřit, mohou a nemusejí se domnívat, že náboženství je hlavní součástí jejich identity, přesně stejně jako lidé, kteří se narodili do jiných náboženských tradic. Jsou občany svých zemí, jsou určitého pohlaví, kultury a rasy, patří do určité pospolitosti, třídy, oblasti atd. atd. a to vše je může v různé míře vymezovat.

Proto jsem se místo toho rozhodla používat méně pohodlné výrazy jako *společnosti s muslimskou většinou a lidé muslimského původu nebo kultury*. Vím, že tyto výrazy nejsou tak uhlazené, ale o to jde. Ponechávají víc prostoru pro realitu komplikovaného života, kterou jsem nejednou během této odyssey pozorovala.

Lidé, s nimiž jsem se setkala, byli přinejmenším rozliční. Byli mezi nimi novináři, spisovatelé, lékaři, zdravotní sestry, právníci (spousta právníků!), psychologové, organizátoři koncertů, televizní producenti, televizní moderátoři, odboráři, dělníci, řidiči, tanečníci, básníci, univerzitní učitelé, studenti, ředitelé muzeí, muslimští duchovní – imámové (a jejich dcery), aktivisté bojující za práva žen, ženy v domácnosti, babičky, aktivisté za sexuální práva, aktivisté na invalidních vozících, obchodnice, členové Muslimského bratrstva a členové tuniské politické strany Ennahda (Hnutí obnovy), kmenoví náčelníci – šajchové, bloggeři, politici, filmaři, umělci, bývalí vězni, bývalí rukojmí, oběti terorismu, soudci, učitelé, školní děti, komunitní pracovníci, mladí i starší revolucionáři, lidé, kteří se uprostřed rozhovoru modlili, a jiní, kteří pili víno, když jsem je potkala v den narození proroka Muhammada.

Mrzla jsem v Rusku při setkání s Čečenci, omdlévala horkem v Senegalu při setkání se ženami z Nigérie a Gambie, zažila kulturní šok, když jsem se přepravovala z pákistánského Karáčí do Moskvy přes tureckou Antalyi nebo z Alžíru do pákistánského Láhauru přes Londýn. Měla jsem cestovní program, jaký už nikdy nedám dohromady. Strávila jsem Silvestra

na palestinském večírku ve východním Jeruzalémě, kde na parketu tančily žena zahalená v šátku a Santa Claus, a pak jsem si připíjela se všemi, s nimiž jsem se setkala, na kopci nad Haram aš-Šaríf neboli na Chrámové hoře, třetím nejposvátnějším místě islámu. Byla jsem ve čtvrti, kde prožil své skromné tuniské mládí Muhammad Buazízí, který se upálil a vyvolal místní revoluci, navštívila jsem kavárny v Káhiře, plné žen, volně kouřících vodní dýmky, a internetové kavárny zaplněné mladými lidmi, kteří zamilované skypovali. Prožila jsem dny, začínající ve Starém městě v Hebronu, kde jsem pozorovala židovské osadníky, jak boří palestinské domy a podniky, a končící v bistru v Tel Avivu hovorem s pokrokovými izraelskými feministkami. V Alžírsku jsem pila vodku s obyvateli slumů ve čtvrti Bab el Oued v hlavním městě, a na Náměstí 1. máje viděla, jak policistky vyhánějí z chodníku protestující ženy. V Afghánistánu jsem vedla s lidmi několik rozhovorů před bedlivými zraky jejich bodyguardů. V Pákistánu jsem viděla holčičky, jak na jevišti zpívají s nezakrytou hlavou, a pozorovala Tunisanky sčítající volební listky.

Stála jsem na stadionu v afghánském Kábulu, kde Tálibán dříve kameňoval oběti, a ve vzduchu dosud cítila usazenou bolest, a stála na náměstí Tahrír, Náměstí Osvobození v Káhiře těsně po revoluci, kde svobodomyšlný imám hlásal jednotu mezi křesťany a muslimy, a ještě vnímala tu naději. Poslouchala jsem, jak mladí Tunisané zpívají Cheikha Imama, slavného slepého egyptského zpěváka a skladatele politických písní, jak mladí Pákistánci zpívají Leonarda Cohena, a na svém iPodu poslouchala pákistánského zpěváka Nusrata Fateha Aliho Khana. Potkala jsem lidi v těsných džínách, v tričkách s hlubokým výstřihem, v oblečení rolníků, v západním oblečení, v tmavých oblecích, v gandurách, dželabách, v boubou, v burkách, minisukních, v sári, v shalwar kameez, v šátcích, džilbábech a čádorech. Poctili mě tím, že mi věnovali svůj čas a důvěru. Z té nepopsatelné pouti se nikdy úplně nevrátím domů.

Jiná rozmanitost, s níž jsem se setkala, byla změt jazyků – různá nářečí arabštiny, tamazight [střední Maroko], hausa [Sahel – jižní Sahara], zarma/songhai [jihozápadní Niger], bamanankan [Mali], urdština [Pákistán, Indie], ruština, wolof [Senegal, Gambie, Mauritanie], darijština [Afghánistán], perština [Írán], paštunština [Afghánistán, části Íránu a Pákistánu], somálština [Somálsko, Džibuti, Etiopie, Keňa] a francouzština, abych jmenovala jen pár. Mnohé rozhovory byly vedeny prostřednictvím dalšího jazyka nebo s pomocí tlumočníků. Někdy jsem překládala sama. Někdy

jsem z rozhovorů dělala výpisky a redigovala je, aby byly čitelné, občas též kvůli bezpečnosti. V dobrém úmyslu jsem se co nejvíc snažila být věrná duchu původní rozmluvy dokonce i přes všechna tato síta. Nemohu mluvit za všechny ty, které jsem zpovídala, ale vynasnažím se co nejpodrobněji vyprávět to, co jsem je slyšela říkat.

Ačkoli lidé, se kterými jsem takto mluvila, byli různí, jejich život byl všude omezován vzrůstajícím náporům muslimského fundamentalismu. Vesměs se báli, že se to spíš zhorší než zlepší. Stále jsem si připomínala slova mladé novinářky, která mi v roce 1994, kdy Alžírsko sevřel zběsilý ozbrojený fundamentalismus, řekla: „Ostatním lidem jinde a v jiné době určitě říkali, že zlo a strach kolem nich zmizí. Pokud vím, nezmizely. Jenom se to zhoršilo. Jestli nás nikdo nevyslyší, jsem přesvědčena, že se to zhorší.“²² Tahleto myšlenka mě hnala vpřed.

Íránská socioložka Chahla Chafiqová mi řekla: „Muslimy rozděluje politická válka.“ Tato kniha je o lidech na jedné straně této „politické války“, o lidech, o nichž jste asi neslyšeli. Oni sami jsou politicky různorodí, vycházejí ze středu i z řady liberálních a levicových stanovisek. Socioložčina metaforická „politická válka“, do níž jsou zapleteni, většinou není v pravém slova smyslu válka. Je to však dlouhý, všudypřítomný a někdy divoký boj (s většinou násilností na straně fundamentalistů), boj, který rozhodne o osudu více než miliardy lidí na světě. Na protifundamentalistické straně vede „válku“ politická opozice; na straně fundamentalistů se válka vede všemi možnými prostředky, od hrozby smrti po setnutí hlavy.

Ti, s kterými jsem se setkala, se angažují v pokojném odporu vůči extremismu, což je mnohem dokonalejší způsob jak extremismus porazit než fenomén původně známý jako „válka proti teroru“. Nepochybuji o tom, že použití síly je někdy v boji s některými projevy ozbrojeného *salafistického džihádismu* nutné. Příliš mnoho západních liberálů a levičáků to nechápe. Avšak vnímat to hlavně jako doslovnou válku a zvláště jako válku bez pravidel, tak jak to činí mnozí na pravici, nadělalo víc škody než užitku. Oslabuje to lidi v této knize. Kdybychom ve skutečnosti naslouchali starostem a vyhlídkám těchto lidí a těch, jež zastupují, přinutilo by nás to k radikální změně boje s džihádistickým terorismem.

Nakonec ale muslimský fundamentalismus není v první řadě bezpečnostní problém pro Západ. Pro stovky milionů lidí, žijících po celém světě v zemích s muslimskou většinou, je základní otázkou lidských práv. Ve městě Alžíru mi psycholožka Cherifa Bouattaová řekla, že fundamen-

talismus je „vražedná ideologie, která stojí proti alternativě, naději, změně a humanitě. Znamená rozpad našich zemí.“ Francouzsko-alžírská komunitní organizátorka Mimouna Hadjamová chce Západu připomenout: „Islamismus je pro muslimské obyvatelstvo nebezpečím. Je pro nás nebezpečný.“

CO JE TO MUSLIMSKÝ FUNDAMENTALISMUS?

Dokonce i slova, která používám, jsou sporná. Dávám přednost výrazu *muslimský fundamentalismus* před variantami *islamismus* a *radikalismus*, i když se možná občas objeví jako obměna nebo v citacích. Důvod, proč raději používám slovo *fundamentalismus* je, že jde přes hranice náboženství k současným hnutím v rámci všech velkých náboženských tradic světa – nejen islámu, ale i křesťanství, hinduismu, judaismu a dalších. Tato hnutí jsou čím dál tím silnější a představují různé problémy pro lidská práva. Muslimský fundamentalismus má také svá vlastní specifika. Je skutečně nadnárodní, obzvlášť proto, že jeho stoupenci jsou všudypřítomní a jeho brutální ozbrojené skupiny jsou dobře informované a mají velký okruh působnosti.

Marieme Hélie-Lucasová, alžírská socioložka, která založila seskupení Women Living Under Muslim Laws (WLUML), Ženy žijící pod muslimskými zákony, definovala fundamentalismus všeobecně jako „politická hnutí extrémní pravice, která v souvislosti s globalizací... manipulují náboženstvím..., aby dosáhla svých politických cílů.“²³ Takové chápání tohoto jevu podtrhuje skutečnost, že tato hnutí jsou především politická spíše než duchovní. Podobně mi socioložka Chahla Chafiqová řekla, že používá výraz *islamismus* k popisu islámu, který přizpůsobuje náboženství k vytvoření totalitárního politického programu. To není základní muslimský přístup nebo postoj, k němuž mají společnosti s muslimskou většinou přirozený sklon. Existují mnohé další podoby islámu, jak uvádí tato kniha.

Někteří západní pozorovatelé vnímají muslimské fundamentalisty jako skalní představitele místních povstání proti globálnímu, Džihád versus McWorld. [Slovem McWorld se míní globalizace a ovládání politického vývoje korporacemi – narážka na knihu amerického politologa Benjamina Barbera z r. 1995, Jihad vs. McWorld, How Globalism and Tribalism Are Reshaping the World]. Na místě se na ně takto často nehledí. Ženy v Nigeru si mi hořce stěžovaly, že fundamentalisté se snaží nahradit jejich nádherně barevné místní šaty – boubou – přísnými závoji, které se nosí na Arabském

poloostrově, aby zbavili jejich žitý islám africké podoby. Marocký antropolog Hassan Rachik tuto hnací sílu vysvětlil tak, že společnosti s muslimskou většinou v současné době čelí dvěma druhům globalizace, „západní globalizaci“ a „islámské globalizaci“, a tou druhou míní nadnárodní muslimské fundamentalistické organizace a ideologii.²⁴ Jinými slovy džihád *je* McWorld, jenom v jiné podobě.

Někteří z těch, s nimiž jsem se setkávala, zdůrazňovali další tvář fundamentalismu – způsob, jakým hájí absolutismus a odmítá přijmout otázky. Popírá možnost výkladu a přehodnocení výkladu, přestože se tím zabývají jeho vlastní vyznavači. Jak mi sdělil jeden iránský právník, který v Teheránu dosud provozuje svou právníckou praxi, fundamentalismus „tvrdí, že je islám, a to nelze zpochybňovat.“ V Alžírsku mi jeden odborník popisoval, že muslimský fundamentalismus je založen na „absolutní pravdě“ a na myšlence, že jeho „model společnosti je jediný, který může existovat.“

Tyto ideologie a hnutí, které líčím jako „fundamentalistické“, jsou rozmanité, a chci se vyhnout tomu, abych je sjednocovala. Umisťuji je na odlehlejší pravici širšího politického spektra lidí muslimského původu, kteří, jak se v dnešní době rádo opakuje, jsou stejně politicky rozdílní jako kdokoli jiný. Lidé, které nazýváme muslimy, nemají všichni stejné politické přesvědčení. A to platí i pro lidi, které nazývám muslimskými fundamentalisty.

Není však sporu o tom, že fundamentalisté mají také mnoho společného. Věří na „Boží zákon“, uložený všude muslimům, na něco, čemu se říká šaría – spíše na svoji verzi než na verzi druhých –, a na vytvoření toho, co považují za islámské státy nebo za ukázněná společenství v diaspoře, jejichž charakter určují tyto zákony. (Dávám přednost pojmu „muslimské zákony“ před pojmem „šaría“, protože, jak tvrdí skupina Ženy žijící pod muslimskými zákony, tento výraz „vědomě odráží rozmanitost takových zákonů... a rozptyluje mýtus, že existuje monolitní systém... islámského práva.“²⁵)

Nadto fundamentalisté veřejně odsuzují stoupence sekularismu, tj. ústupu náboženství z veřejného života, a usilují o zavedení zpolitizovaného náboženství do všech oblastí. Chtějí dohlížet, soudit a měnit vystupování, vzhled a chování lidí muslimského původu. Chtějí usilovat o výrazné omezení práv žen, i když to někdy skrývají v konejšivé řeči o ochraně a úctě a odlišnosti. Ano, ženské fundamentalistky mohou obhajovat tyto věci také a jejich pohlaví nečiní jejich postoj o nic pokrokovější než tomu bylo u aktivistky Anity Bryantové ve Spojených státech, která v 70. letech tvrdě vystupovala proti právům lesbiček, homosexuálů, bisexuálů a transsexuálů.

Konkrétně, když používám výraz *muslimský fundamentalismus*, mluvím o řadě politických hnutí, k nimž patří nadnárodní Muslimské bratrstvo, jeho sesterská Strana svobody a spravedlnosti v Egyptě, mezinárodní Hizb Ut-Tahrir, tj. Strana osvobození, bývalá Islámská fronta spásy, dále Džamáat-e-Islámí, tuniská Ennahda, a stále důležitější plejáda salafistických uskupení. Ty všechny obhajují a občas používají násilí. Jejich prapor též nesou či se za něj omlouvají nebo ho kryjí některé muslimské nevládní organizace sídlící na Západě, jako Rada pro americko-islámské vztahy (Council on American Islamic Relations, CAIR), Islámská organizace Francie (Organisation Islamique de France), Evropská rada pro fatwu a výzkum (European Council on Fatwa and Research), Islámská komise pro lidská práva (Islamic Human Rights Commission), Muslimská rada Británie (Muslim Council of Britain) a Vězni v klecích (CagePrisoners), což je organizace pro lidská práva zaměřená na islámský svět, zejména vězňů v internačním táboře v Guantánamo Bay.

Fundamentalistické myšlenky mají někdy vlastní odhmotněný život mimo hnutí, která je prosazovala. Nejškodlivější je, když je převezme společnost, a pak se šíří televizí a rádiem, po internetu, Facebooku, YouTube, v kázáních v mešitách, ústním podáním, společenským vlivem, dokonce i prostřednictvím graffiti, a stává se z nich to, co jeden člověk, s nímž jsem vedla rozhovor, nazval „rozptýlený fundamentalismus“, a jiný pojmenoval „zdomácnělý“.

Bojovat s těmito variantami, které neviditelně prostupují vše, je možná ještě obtížnější. Často jsou nejúspěšnější v tom, jak mění způsob myšlení lidí v jejich každodenním životě. V prostředí s muslimskou většinou jsou toho nyní plné debaty v rádiu a v televizi, je jich víc než v americkém křesťanském vysílání. Kdo je dobrý muslim a kdo ne? Pořady s telefonickými dotazy posluchačů na to, jaký druh sexu můžete mít s manželkou nebo manželem a pořád být dobrým muslimem nebo muslimkou. Názory na to, co můžete nosit a pořád být dobrým muslimem. Dokonce chatovací fóra plná diskusí o tom, zda do ženy v nikábu, roušce zakrývající obličej mimo oči, vstoupí Satan ústy, pokud si je žena při zívání nezakryje rukou (přestože jí ústa zakrývá rouška). Jeden skvělý profesor arabštiny z Egypta přede mnou v roce 1995 naříkal, „Zmocnili se krásného, vkusného náboženství mého mládí a proměnili je v řadu tělesných funkcí.“

Kromě rozptýleného fundamentalismu, islamistických politických stran a organizací občanské společnosti zmíněných výše pojednám též

o extrémnějších ozbrojených hnutích salafistického džihádu, jako jsou různé obměny al-Káidy, Ozbrojené islámské skupiny, Ansar Dine, Džamá islámíja (Muslimské společenství), stejně jako ironicky pojmenované skupiny jako Tálibán (což doslova znamená studenti) a aš-Šabáb (s významem mládež), které si pravidelně vybírají za cíl své jmenovce. Všechny při prosazování svého programu systematicky obhajují násilí a používají je proti civilistům. Mnozí salafističtí džihádisté přímo odmítají čtyři hlavní školy interpretace islámského práva. Jejich ideologie je blízká fašismu a představují naprosto největší hrozbu pro lidská práva. To ale neznamená, že ostatní v téhle velké skupině jsou přijatelní.

Vyvinula se neblahá hybná síla. Některé fundamentalistické skupiny, které nevyznávají násilí, nebo aspoň ne proti obyvatelům Západu, jsou dnes ve srovnání s těmito salafistickými džihádistickými skupinami označovány jako „umírněné“. Zřejmě je „umírněné“ věřit ve vládnutí prostřednictvím náboženství a v to, že ženy vlastně nepotřebují rovnoprávné postavení. Označení „umírnění“ zakrývá způsob, jakým tyto skupiny vážně podkopávají svobodu náboženského vyznání, práva žen a menšin, životně důležité oddělení mešity a státu, a tak připravují půdu pro svoje radikálnější bratry.

Takovému lakování na růžovo velmi dovedně pomáhají údajně „umírnění“ fundamentalisté tím, co se označuje jako „dvoji řeč“; říkají jednu věc v angličtině nebo francouzštině pro mezinárodní spotřebu, a říkají – nebo spíše dělají – něco dost jiného blíže k domovu. Například Júsuf al-Karadáwí, duchovní vůdce Muslimského bratrstva, tvrdil v červenci 2004 v interview na britské televizní stanici, že islám „nepožaduje válku proti... homosexuálům“, kdežto v arabské mutaci al-Džazíry označuje homosexuály za „sexuálně zvrhlé“; měli by být stíháni tresty sahajícími od kamenování po „svržení z výšky.“²⁶ Po bouřlivých protestech u velvyslanectví USA v Káhiře proti nízkorozpočtovému nenávisnému videu *Nevinnost muslimů v září 2012* Muslimské bratrstvo tweetuje na své anglické adrese @Ikwanweb, že „se mu ulevilo, že nikdo ze zaměstnanců @USEmbassy v Káhiře nebyl zraněn,“ avšak v arabské verzi výrazně demonstrace chválí: „Egyptané se bouří za vítězství Proroka před velvyslanectvím USA.“²⁷

Jestliže je správné rozlišovat mezi skupinami, které se otevřeně angažují v militaristickém džihádu, aby dosáhly svých cílů, a skupinami, které hlásají, že se použití síly vyhýbají, pak násilí není jediný problém. Vysoce problematická je nadále podstata programu: je zaměřený na politickou manipulaci náboženství a na všemožnou diskriminaci – žen a náboženských

a sexuálních menšin. Na Západě se uplatňuje strategie zacházet s fundamentalisty, kteří se nezapojují do terorismu vůči Západu, jako se spojenci proti těm, kdo se do terorismu zapojují. To má katastrofální následky pro ty, kteří jsou nuceni bojovat s oběma skupinami.

Jak někteří obyvatelé Západu milují své příjemné, umírněné muslimské fundamentalisty! Svůj „umírněný“ Tálibán, své „umírněné“ Muslimské bratrstvo, a ze všeho nejvíc tuniskou fundamentalistickou stranu Ennahda. Proto Carnegieho nadace pro mezinárodní mír v dubnu 2012 sponzorovala představitelům egyptského Muslimského bratrstva cestu podporující vztahy s veřejností do Washingtonu, DC, aby prosazovala jejich „umírněnou“ pověst, aby si mohli poklábosit s úředníky Obamovy vlády.²⁸ Tito „islamisté“ vypadají, jak mají muslimové vypadat. Říkají to, co mají muslimové říkat, ale s otupeným ostřím slov. Nekladou trapné otázky o globální ekonomice, jaké by mohli klást jejich sekulární nacionalističtí a levicoví protivníci. Místo toho mluví o Bohu a o „tradici“. To všechno velmi vyhovuje a uklidňuje. Svět je bezpečně stabilizovaný ve svých civilizačních kategoriích, které jsou snadno pochopitelné. Homosexuální Arab nebo sekulární feministka muslimského původu, kteří tvrdí, že patří do kategorie „člověk“ jako každý jiný, působí v dnešní době příliš velký zmatek, nejsou dost „jiní“, aby přitahovali pozornost určitého druhu západních multikulturalistů.

Za dozvuků voleb do ústavodárného shromáždění Tuniska, v němž islamistická strana Ennahda získala přes 40 % křesel, si deník *New York Times* pospíšil s uveřejněním článku americké absolventky Oxfordu, která se zamilovala do žen z této strany.²⁹ Tři dny po volbách, konaných 23. října 2011, na věhlasných stránkách vyhrazených komentářům vesele kritizovala hnutí sekulárních tuniských žen jako podnícené Francií a v podstatě nedůvěryhodné – právě ve chvíli, kdy toto feministické hnutí čelilo vážné politické výzvě a potřebovalo maximální solidaritu. To vytváří velmi užitečné alibi pro západní vlády, které jakoby někdy chtěly s fundamentalisty obchodovat, protože ti mohou zdánlivě udržet pořádek – tak jako kdysi ze stejného důvodu ve stejných zemích obchodovaly se sekulárnějšími samovládcí. Přidržíme-li se argumentu v *Timesech*, není nyní důvod dělat si starosti kvůli stížnostem těchhle otravných tuniských feministek. Radostný dialog civilizací může pokračovat bez nich.

JAK TO PRAVICE I LEVICE ČASTO VŠECHNO KAZÍ

Někteří obyvatelé Západu jsou zřejmě se sebou velmi spokojeni, když přijmou nebo tolerují muslimský fundamentalismus, který často nazývají jen „islám“ nebo – Bůh nám buď milostiv! – „muslimský pohled na věc“. Pak jsou zproštěni odpovědnosti za kolonialismus nebo iráckou válku nebo svá relativní globální privilegia. Nemusejí si dělat starosti s ožehavými otázkami práv, protože lidé, kterým se říká muslimové, mají místo toho teď kulturu.

Na druhé straně diskuse, hlavně na pravici, jsou samozřejmě ti, kdo využívají nastrčené figurky muslimského fundamentalismu, aby se stávali proti všemu, od budování mešit po schválení Harolda Koha právním poradcem Ministerstva zahraničních věcí Spojených států, protože kdysi řekl něco o muslimských zákonech, co je úplně neodmítalo. Démonizují Arabské jaro jako řešení, které pouze povede k džihádistické nadvládě, protože *někdo* přece musí na ty muslimy dohlížet – ať to jsou egyptští diktátorští prezidenti Mubárákové nebo náboženští učitelé, mulláhové. Já sama si kvůli výsledkům revolucí v roce 2011 dělám starosti a do tohoto tábora nepatřím, a všechno, co říkám, jsou jen námitky. Hledám svůj vlastní politický prostor, protože se domnívám, že jak pravice tak levice pojmají problém chybně.

Někteří na pravici ve Spojených státech používají strašidlo fundamentalistické cesty vzhůru k ospravedlnění opozice vůči arabské demokracii bez ohledu na to, že léta naříkali nad nedostatkem demokracie na onom území, jako kdyby to byla jakási vrozená vada. Levice naopak často hrozbu extremismu podceňuje a nechala se uchlácholit zlatými slovy oxfordského profesora, muslimského teologa Táríka Ramadána v deníku *International Herald Tribune*, který ujišťoval, že žádné nebezpečí nehrozí.³⁰

Muslimský fundamentalismus je jakýsi sjednocující námět, který vede většinu různých amerických politických stran k tomu, že jej jakoby parodují. Pravicoví hysterikové instalují na silnici I-75 jižně od Detroitu billboardy s ostrou kritikou „šarií v Americe“. Levičáci, kteří bezmyšlenkovitě přejali základní teze multikulturalismu, aniž plně rozumějí jejich důsledkům či hlubšímu smyslu, nám vykládají, jak je to, čemu říkají šaría, úžasné nebo může být úžasné, jen když ji trochu přehodnotíte. Jeden z mých oblíbených příkladů, který se objevil na webové stránce Centra pro pokrok v Americe na Mezinárodní den žen v roce 2011, nazvaný „Aby s šariíu

nedošlo k omylu“, je nadšený rozhovor s americkou muslimskou profesorkou práva zahalenou v závoji, která nás ujišťuje, že šaría vyjadřuje pouze „ideály spravedlnosti, slušnosti a dobrého života“. Obhajuje její používání ve Spojených státech. Úryvek se slovem nezmiňuje o tom, co v životě žen (a mužů) ve světě znamená záměrné využívání šarii.³¹

Hledám další odezvy.

Když jsem začala s průzkumem k této knize, protestovali někteří příslušníci pravice proti chystanému centru muslimské komunity na Dolním Manhattanu. Pokud jste četli jejich početná hesla a poslouchali jejich promluvy, projevovali odpor nikoli k fundamentalismu, ale patrně ke všem muslimům. („Mešita slouží k uctívání opičího krále teroristů“, žvanila skupina Tea Party Express s pěnou u úst.)³² Takový otevřený projev nenávisti mě děsí, přestože celý život pozoruji ve Spojených státech protiarabský rasismus. Mám chuť postavit „mešitu“ vlastníma rukama. Až na to, že jsem přesvědčena, že právě teď v Americe nepotřebujeme víc náboženských prostor, ale spíš jiný druh společných veřejných míst k setkávání. Jeden jihoasijský aktivista, který pracuje v odborovém svazu taxikářů v New York City, mi řekl, že jestli někoho skutečně zajímá, co muslimové na Dolním Manhattanu potřebují – víc než 50 % newyorských taxikářů je nyní muslimského původu³³ – je to nějaké místo, kde by mohli taxikáři zastavit a zajít si na záchod.

Vedle nové nenávisti k mešitám vyvolal muslimský fundamentalismus u některých příslušníků pravice ve Spojených státech další věc, zálibu v mučení. Samozřejmě se to netýkalo výlučně pravice a je to vysoce nakažlivé. Od 11. září 2001 jsem v mnoha svých hodinách o lidských právech často nenašla jediného studenta, který by otevřeně hájil absolutní zákaz mučení a týrání, když přijde na „lidi podezřelé z teroru“. Pro mě jako profesorku právní vědy je obzvlášť děsivé sledovat, jak se v tomto posunu angažují významní právníci, univerzitní učitelé. Nejproslulejší je Alan Dershowitz z Harvardu, který ve své knize *Why Terrorism Works* (Proč terorismus funguje) navrhl, aby se podezřelým z teroru bez umrtvení vrtaly zuby.³⁴ Také doporučil používat soudem povolené mučení.

Al-Káida, hejno právníků Bushovy vlády a tvůrci televizního seriálu 24 si hráli do ruky a dosáhli toho, že mučení a týrání je v Americe zase veřejně přijatelné. Takové kulturní klima bylo potřebné pro to, aby se tyto postupy ve „válce s terorem“ rozšířily a staly se téměř naprosto beztrestné. Bývalý

viceprezident Dick Cheney se nyní může objevit v televizi a říct, že povolil mučení lidí podezřelých z teroru, a nevystavuje se absolutně žádným právním důsledkům.

Jedním z nejdůležitějších pomocných faktorů v této debatě je nevyslovený předpoklad, že mluvíme o zacházení s cizími, tmavými muslimskými muži, kteří jsou konec konců pravděpodobně jen banda extremistů.³⁵ Nejen že je to morálně závadné, ale dělá to ze skutečných fundamentalistů oběti, a postupně to oklešťuje zbývající malý prostor pro jakousi kritiku fundamentalismu, založenou na lidských právech, o níž se pokouším.

Někteří příslušníci pravice ospravedlňují celou řadu neodpustitelných zločinů, které jsou aspoň zčásti v souladu s požadavky na boj s muslimským fundamentalismem – mimořádné vydávání zajatců, libovolně prodlužovanou vazbu, trestné činy z nenávisti (tj. motivované nesnášenlivostí a předsudky ke společenské skupině identifikované na základě rasy, víry, národnosti a etnické příslušnosti) a dokonce i nezákonnou iráckou válku, v níž byly zabity nescíslné tisíce lidí (dodatečným zdůvodněním bylo vymyšlené spojení s al-Káidou). To vše podkresluje slovní výpady západní krajní pravice, která stále častěji připomíná, že všichni muslimové jsou členy jedné velké buňky prozatím nečinných agentů, kteří budou nasazeni k akci v budoucnosti, a že v tomto náboženství, a jen v něm jediném, je cosi vrozeně špatného. Takové názory jsou v rozporu se základními zásadami humanismu a slušnosti. Také poskytují mocnou zbraň skutečným fundamentalistům stejně jako těm, kteří je omlouvají tvrzením, že extremisté jen bojují s utlačovatelským, imperialistickým Západem a hájí zájmy muslimů. Dělat z muslimů oběti nebo vést je k tomu, aby se jako oběti cítili, hraje do ruky fundamentalistům, kteří vědí, jak toho co nejlépe využít.

Ve skutečnosti proti sobě štvou dvě krajní pravice – západní a muslimská. Jak napsala francouzská etnoložka Jeanne Favret-Saadaová poté, co vzplál spor o *Innocence of Muslims*: „Na jedné straně máme zbabělé zájmové skupiny takzvaných obhájců Západu, kteří vyrobí provokaci... a teroristicky využívají svobody projevu, na druhé straně máme bojůvky muslimských fundamentalistů, které... tu provokaci dychtivě vítají. K dosažení žádoucího účinku potřebují jedni druhé... Tyto bojovné skupiny spolu působí značné škody...”³⁶

ZA LIDSKÁ PRÁVA DŽIHÁDU?

Zatímco západní pravice někdy obhajuje mezinárodní zločiny a náboženskou nesnášenlivost v odpověď na muslimské fundamentalistické násilí, západní (a globální) levice často odmítá uznat realitu tohoto násilí a skutečné nebezpečí, jež jeho základní ideologie představuje.³⁷ Oba tyto postoje přinášejí kruté důsledky na místě činu lidem, na něž v této knize upozorňuji. Musím však připustit, že mě více šokuje selhání levice a hnutí za lidská práva, protože patřím do jejich tábora.

Například organizace Amnesty International, můj někdejší zaměstnavatel, která udělala tolik dobrého pro otázky lidských práv, sesadila a pak vypudila vedoucí svého útvaru pro kulturní rozdíly mezi muži a ženami (Gender Unit) Gitu Sahgalovou poté, co veřejně kritizovala organizaci za to, že si dělala dobré oko u džihádistického sympatizanta a bývalého vězně v internačním táboře na základně Guantánamo, britského muslima jménem Moazzam Begg³⁸ a u jeho prodžihádistické organizace Cage Prisoners.³⁹ Begg sice zjevně trpěl od amerických úřadů a zasloužil si obhajobu, když byl vězněn bez soudu, jenže měl nedobrý rejstřík za podporu Tálibánu, za vedení extremistického knihkupectví ve Spojeném království⁴⁰ a za mnohé návštěvy džihádistických výcvikových táborů.⁴¹ Přesto byl vychvalován jako obránce lidských práv, nechali ho hodnotit dětskou soutěž poezie, zobrazovali ho na webové stránce organizace Amnesty International, jak předčítá svou vlastní poezii o „tyranech“, a opakovaně mu poskytovali řečnickou tribunu.

Když Gita Sahgalová se svými obavami veřejně vystoupila, několik vedoucích obhájekyň práv žen z jižní Asie napsalo otevřený dopis Amnesty International, pod nějž shromáždily dva tisíce podpisů,⁴² mezi nimiž byly podpisy takových významných obránců práv žen jako je vůdčí pákistánská advokátka lidských práv Hina Jilaniová a průkopnická feministická spisovatelka z Egypta Nawal El Sadaawiová. V odpověď napsal úřadující generální tajemník organizace Amnesty International dopis, v němž tvrdil, že obhajoba „džihádu v sebeobraně“ není „v rozporu s lidskými právy“,“⁴³ a tím vlastně podpořil mýtus, jímž se ospravedlňují brutální fundamentalistické zločiny od Iráku přes Afghánistán po Alžírsko. Gita Sahgalová měla naprosté právo říci otevřeně svůj názor a zaplatila za to vysokou cenu.

Rok nato jsem zjistila, že Centrum pro ústavní práva (Center for Constitutional Rights, CCR), levicová skupina pro lidská práva a právní obhajobu,

v níž jsem byla členkou výboru, se rozhodlo, že bude zastupovat zájmy Anwara al-Awlaqího, a to zdarma, v procesu proti prezidentu Obamovi. Awlaqí, jemensko-americký agitátor a vedoucí postava al-Káidy na Arabském poloostrově (AQAP), tvrdil, že je „duchovní“, a vyskytoval se volně kdesi v Jemenu. Obamova vláda ho dala na seznam lidí, kteří měli být zabití.

Samozřejmě jsem proti seznamům smrti. Problém je, že Awlaqí měl svůj vlastní seznam smrti.

Někdy v době, kdy se Centrum pro ústavní práva ujalo tohoto případu, Awlaqí uveřejnil článek v anglické verzi časopisu al-Káidy *Inspire* (Inspiration), který byl vytištěn pod seznamem jmen a fotografie palné zbraně.⁴⁴ Na seznamu smrti figuroval Salman Rushdie, Ayaan Hirsi Aliová (somálsko-nizozemská feministická aktivistka a politička), a mladá americká karikaturistka Molly Norrisová, která si v roce 2010 troufla vytvořit kresbu nazvanou „Všichni nakreslete Den Muhammada“, jež se šířila na sociálních sítích.⁴⁵ Byla to její posměšná odpověď americkým džihádistům, kteří vyhrožovali smrtí tvůrcům komediálního animovaného seriálu *Městečko South Park*, když se pokusili zobrazit proroka Muhammada spolu s proroky všech dalších významných světových náboženství. Awlaqí proti Norrisové zuřivě protestoval a volal výslovně po její smrti. Jestliže mladí džihádisté na celém světě (včetně ženy, která pobodala britského poslance, a včetně „underwear bomber“, spodkového teroristy (mladého nigerijského útočníka, který se v roce 2009 pokusil vyhodit do povětří letadlo z Amsterdamu do Detroitu trhavinou ukrytou ve spodním prádle) prohlašovali, že je „inspirovaly“ právě Awlaqího „promluvy“, byly tu všechny důvody proč brát jeho seznam smrti vážně. Molly Norrisová změnila identitu a ukryla se.

Bez ohledu na můj odpor vzalo Centrum pro ústavní práva zastupování zájmů Anwara al-Awlaqího na sebe, označilo ho za pouhého „muslimského duchovního“ a odmítlo veřejně kritizovat jakékoli jeho jednání. Naléhala jsem na Centrum, aby politice úkladných vražd oponovalo jiným způsobem, takovým, který by neznamenal zastupovat někoho, kdo sám prosazuje úkladné vraždy, kdo je na svobodě a stále ohrožuje druhé. Poté, co byla na Awlaqího podána žaloba, stal se z toho mezi ostatními levicovými skupinami ve Spojených státech skoro slavný soudní případ. Některé skupiny Awlaqího páčání zla úplně zpochybňovaly.⁴⁶

Nakonec jsem cítila, že nemám na vybranou, musela jsem Centrum veřejně kritizovat v *Guardianu* a pokusila se uvést na pravou míru, kdo Awlaqí je.⁴⁷ Napadli mě lidé zleva jako Glenn Greenwald, americký práv-

ník a investigativní novinář, a Victoria Brittainová, autorka životopisu britského muslima Moazzama Begga. Chválili mě lidé jako Andrew Sullivan, vlivný britský blogger a komentátor. Po politické stránce to pro mě bylo cizí území. Usilovně jsem se snažila pochopit, proč západní levice obhajuje muslimskou krajní pravici a ne mě nebo, což je ještě důležitější, její oběti.

Soudce Awlaqího případ nakonec zamítl, jak jsem očekávala. Vláda Spojených států asi rok nato skutečně nechala Anwara al-Awlaqího zabít, což jsem nijak neoslavovala. Awlaqí bohužel svůj seznam smrti neodvolal, a ten tu dlouhodobě napůl žije ve virtuálním prostoru. Stále ospravedlňuje zabíjení žen a to mohou provádět ozbrojené skupiny od severní Afriky po jižní Asii. V roce 2012 Centrum pro ústavní práva znovu zastupovalo Awlaqího rodinu a na svých webových stránkách popisovalo nyní mrtvého Awlaqího tak nemastně neslaně, až to vypadalo, že nebyl víc než prodavač zeleniny.⁴⁸

Najít v tomto politickém světě zásadový postoj není snadné. Mnozí se v něm ztratí. Jiní se snaží úplně tématu vyhnout. Jednou z charakteristických západních reakcí na muslimský fundamentalismus, které se pohybují vlevo od středu, je často mluvit o něčem jiném, kdykoli se objeví toto téma. Výročí 11. srpna 2001 je příležitostí kritizovat vládu Spojených států. Případ afghánské ženy, které tálibánci uřízli nos, se stává příležitostí vyslovit, že násilí vůči ženám existuje všude.⁴⁹ Myslím, že když mluvíme o muslimském fundamentalismu, musíme o něm skutečně mluvit. Existuje. Vážně ohrožuje lidská práva lidí muslimského původu. Zaslouží si kritickou diskusi stejně jako zahraniční politika Spojených států nebo izraelská vláda nebo zaujatost proti muslimům. Ocituji jeden z posledních článků, který vydal levicový alžírský pedagog Salah Chouaki předtím, než ho v roce 1994 úkladně zavraždily stejné síly, před kterými varoval: „Ta nejnebezpečnější a vražedná iluze... je podceňovat fundamentalismus, který je smrtelným nepřitelem našich lidí.“⁵⁰

Alžírský novinář Mohamed Sifaoui mi jednou řekl, že často musí vysvětlovat evropské levici a obhájci lidských práv, že „muslimští fundamentalisté jsou *naše* krajní pravice.“ Část západní levice příliš často zaměňuje muslimské fundamentalisty za spojence, protože jsou (někdy mylně) považováni za nepřátele těchž západních vlád, které západní levice kritizuje. Levice přitom vytváří taktické spojení s muslimskou pravici proti západní pravici. Jak jinak vysvětlit osobnost Tárika Ramadána, pohledného vnuka zakladatele Muslimského bratrstva, jímž byl Hassan al-Banná. Neschvaluje homosexualitu, feminismus, sekulární muslimy. Vynášeli ho

na Světovém sociálním fóru a nekriticky obdivovali ve vlivném levicovém rozhlasovém pořadu *Democracy Now!* (A teď demokracie!).⁵¹ Takový postoj části západní levice zanechává místní levici jejímu osudu. Samozřejmě opak je též pravdou, a pár radikálních stoupenců sekularismu a antidžihádistů se staví do jedné řady se západní krajní pravicí s jejím protiimigračním, protiislámským programem.

Lidé, jež jsem poznala při psaní této knihy, si zaslouží, abychom přehodnotili svoje postoje. Abychom neobhajovali porušování lidských práv a diskriminaci muslimů v odpověď na akce muslimských fundamentalistů, což dělají někteří příslušníci pravice, a abychom netolerovali fundamentalisty, což dělají někteří příslušníci levice. Progresivní odpůrci muslimského fundamentalismu místo toho obecně potřebují naši zásadovou podporu.

PROČ SE BŮH VRÁTIL

Důkladná historie či objasnění vzestupu hnutí muslimského fundamentalismu jsou mimo rámec této knihy. Stručně řečeno, hnutí muslimského fundamentalismu klíčilo od konce 70. let, zvláště od nástupu revoluce v Íránu. Islámská republika vyváží svou revoluci úmyslně. Podobně Saúdská Arábie, blízký spojenec Spojených států a država fundamentalistů, kde ženy nemohou řídit automobil, usiluje o to chrlít napodobovatele své státní ideologie, wahhábismu, což je rigidní, antikosmopolitní verze islámu, posedlá zákazy. Je založena na učení Muhammada Ibn 'Abd al-Wahhába z 18. století. Alžírský sociolog Liess Boukra o ní říká, že „dláždí cestu nevědomosti a ničí citlivost islámského myšlení...“⁵² Pod ochranou Spojených států vynakládá Saúdská Arábie obrovské sumy peněz na vývoz této ideologie, již exportuje víc než ropy.

Ne že by muslimy jednoho dne uhodilo něco do hlavy a oni se probudili a ženy oblékly nikáby, muži si nechali narůst vousy a stali se z nich fundamentalisté. Tento vývoj podpořil cílený politický proces. Na některých místech to byl neúspěch při řešení základních problémů ekonomické spravedlnosti, demokracie a lidské důstojnosti, a skutečné křivdy jako někdejší kolonialismus a současná vojenská okupace – to vše přispělo k vytvoření úrodné půdy pro fundamentalistický program získávání přívrženců. Ale jak mi bylo opakovaně připomínáno – to z islamistů nedělá zákonitě představitele ponížených lidí na zemi –, ani zdaleka ne.

Mnoho fundamentalistických vůdců pochází ze střední nebo dokonce vyšší společenské třídy. To, že jejich hnutí někdy nabízejí sociální služby tam, kde selhávají vlády, je jejich program. Rozdávají šátky spolu se zdravotní péčí a fatwy s potravinami. Podobně jako křesťanští fundamentalisté nabízejí charitu, nikoli změnu ekonomického systému. Obvykle hájí ochranu soukromého vlastnictví proti opatřením jako je pozemková reforma. Podle jedné alžírské fundamentalistické fatwy ze 70. let by Bůh nepřijal modlitbu pronesenou na znárodněné půdě. Muslimští fundamentalisté se ve skutečnosti snaží potlačit hnutí, která by pravděpodobně mohla skoncovat se společenskou nespravedlností; mezi tato hnutí patří sociální demokraté, humanistická levice, odbory, obhájci lidských práv, obránci práv žen. Fundamentalisté tráví víc času řečmi o tom, kdo bude žít v příštím životě, než o tom, kdo co dostane v tomto životě. „Nikdy jsem je neslyšela vyjádřit se k strukturální změně a co by o tom řekl islám. Ani jednou,“ zuří Codou Bopová v Senegalu.

Američtí čtenáři by měli zvlášť zvážit skutečnost, že četní pokrokoví anti-fundamentalisté muslimského původu jsou přesvědčeni, že Spojené státy muslimské fundamentalisty v mnoha případech podporují. Skutečně není sporu o tom, že Spojené státy někdy muslimským fundamentalistickým skupinám pomáhají, aby to vyhovělo jejich vlastním geopolitickým zájmům. V 80. letech v souvislosti se studenou válkou Spojené státy nalévaly peníze a vojenskou pomoc do pákistánské islamizující se diktatury Zijáula Haka a do skupin afghánských mudžáhedínů bez ohledu na to, jak extremistické byly, aby čelily komunismu.⁵³ Nespokojení muži z mnoha zemí se zúčastnili tohoto džihádu v Afghánistánu, který financovaly Spojené státy, a pak se vyčvičení a zkušení vrátili domů.

Tuhle hroznou chybu udělaly nejen Spojené státy. V koloniálním období podporovala Británie Muslimské bratrstvo v Egyptě jako přijatelnější alternativu k sekulárním nacionalistům. Jak mi řekli Izraelci i Palestinci, které jsem potkala, dokonce i Izrael dává přednost palestinskému islamistickému hnutí Hamás před sekulární Palestinskou autonomií a před Organizací pro osvobození Palestiny (PLO, Palestine Liberation Organization). Fundamentalisté jsou užiteční. Naplňují ustálenou představu o muslimech a lze se na ně spolehnout, že udrží „vlastní lidi“ na uzdě. Přitom však příslušníkům svého národa působí velké utrpení.

ŽENA, KTERÁ PŘIVÁDÍ LIDI K PLÁČI

Součástí toho, co dělám několik desítek let jako advokátka lidských práv je, že nutím lidi vyprávět strašné příběhy. Přitom mě to však stále nutí klást si obtížné otázky o profesionální etice. Když jsem byla v roce 1997 v Káhiře, pozvali mě domů k přítelkyni na oběd o mnoha chodech. Byla jsem tehdy právní poradkyní Amnesty International v Londýně a živila jsem se tím, že jsem sbírala děsivé zážitky, aby bylo možné bojovat proti trýznění v místech jako je Libanon a Bangladéš. U oběda jsme hovořili o mé misi před rokem v Afghánistánu, kde jsem na vlastní oči viděla zkázu způsobenou válčícími skupinami mudžáhedínů. Nad talíři sytě zelené zeleninové polévky *mloukhieh* se mě má vřidná egyptská hostitelka zeptala, jak ospravedlním to, že nutím lidi, aby znovu prožívali své nejbolestnější příběhy. „Co jsi pro ně vlastně mohla udělat?“ naléhala.

Řekla jsem vážně, že smyslem toho bylo zdokumentovat, co se těm lidem přihodilo, a snažit se zajistit, aby se to už nikomu nestalo. Prohlásila, že kdyby měla takové zážitky a já k ní přišla s tímhle vysvětlením, nepustila by mě dál. Možná že to řekla správně.

Jestliže je náplní vaší práce dokumentovat hrůzy, jako to bylo v době, kdy jsem psala tuto knihu, snažte se přesvědčit sami sebe, že lidem přirozeně prospívá, když vyprávějí své příběhy. Nejsem si jistá, že je to vždy pravda. Někteří lidé, se kterými jsem hovořila, zoufale chtěli podrobně vyličit svoje muka. Starší žena v kancelářích Djazairouna, Asociace rodin obětí islámského terorismu v Alžírsku, se přihnala do místnosti a začala mluvit zběsilou rychlostí, ještě než jsem stačila zapnout svůj nový digitální nahrávací přístroj. Ale pro někoho to bylo strašně obtížné. Jiný člověk, se kterým jsem mluvila, upadl potom do deprese. Při tomhle výzkumu se ze mě znovu stala žena, která lidi rozplakává.

Starí i mladí, ženy a muži, kvalifikovaní lidé a dělníci stáli ve frontě, aby mi vypověděli své nejtěžší příběhy. Bez jejich kolektivního rozhodnutí podělit se se mnou, přestože to bylo bolestné, by nebyla žádná kniha. Tito svědci věděli, že největší naděje na politickou porážku muslimských fundamentalistů spočívá v tom, že jejich ukrutnosti vyjdou na povrch, a tak přes slzy svědčili. I po dvaceti letech takových hovorů je těžké přijít na nejlepší způsob jak reagovat. Obvykle říkám, přestože je to k ničemu, že je mi to moc líto. To je to nejmenší, co slušnost vyžaduje. Při cestách jsem si vyvinula taktiku, že během rozhovorů nebudu plakat, bez ohledu

na to, co mi kdo říkal, nebo se aspoň budu snažit. Lidé, kteří se důstojně pokoušeli protřpět svými strašlivými příběhy, si přinejmenším zasloužili, abych to vydržela.

Vzpomněla jsem si na slova jedné alžírské demonstrantky, Fatimy, při noční připomínce obětí bombového atentátu na bulváru Amerouche v Alžíru, který provedla Ozbrojená islámská skupina 30. ledna 1995. Fatima stála na čerstvě umytém chodníku, který byl předtím pokryt pozůstatky lidských těl, a řekla místním novinám: „Stěží zadržuji slzy, ale nesmím plakat. Odmítám dát těm zabijákům příležitost, aby si i jen chvíli mysleli, že se jim podařilo nás zastrašit. My zvítězíme.“⁵⁴

Měla pravdu, ale musím přiznat, že jsem Fatimino pravidlo několikrát porušila.

I JÁ JSEM DOKÁZALA UVĚŘIT, ŽE BŮH JE VELIKÝ

Při psaní této knihy jsem strávila značný čas poslechem recitace Koránu na alžírské rozhlasové stanici, kterou jsem nakonec objevila na internetu. Pomáhalo mi to při soustředění. Stejnou dobu jsem strávila poslechem *rai*, lidové hudby beduínských pastevců, promísené španělskými, francouzskými, africkými a arabskými hudebními formami, a jiné světské hudby z regionů. Vlastně jsem náhodou zjistila, že na počítači mohu poslouchat oboje současně. To je co opravdu chci, svět, kde můžete poslouchat písně, které zpívá umělkyně Cheba Zahouaniaová nebo Korán, jak si přejete, nebo dokonce oboje současně.

Chovám hlubokou úctu k různým variantám islámu a k tomu, co ony a rozmanité druhy muslimské kultury znamenají v životě mnoha lidí, věřících i nevěřících. Část rodiny mého otce je velmi nábožensky založená. Můj sekulární otec toho věděl o islámské historii a učení víc než kdokoli, koho znám, a podle kultury se hrdě považoval za muslima. I já jsem hrdá na svůj muslimský původ a na to, co to pro mě znamená, a jsem přesvědčena, že mám právo to formulovat.

Nejméně očekávaným výsledkem psaní této knihy bylo, že jsem postupně znovu objevila svůj vlastní výklad tohoto dědictví. Fundamentalismus mě vzdálil islámu, ale antifundamentalisté mi vrátili moji vlastní verzi této kultury v celé její kráse a rozporech. Moje rozhovory přerušovalo svolávání k modlitbě a já se znovu cítila jako dítě jaté posvátnou hrůzou, když jsem se v šortkách schovávala v křoví v severní Africe blízko našeho

domova ve čtvrti Ben Aknoun na předměstí Alžíru a hleděla k pohorí Antiatlas. Z nespočetných mešit za večerního soumraku v ramadánu znělo ozvěnou svolávání k modlitbě, *ithan*, a většina země usedla ve stejnou dobu k večeři – nebo neusedla, jak kdo chtěl, jako v našem domě.

V Turecku během mých cest, když se na Středozezemním moři blyštlo slunce, zaznívalo svolávání k modlitbě ve městě Antalya tak sladce, že přestože jsem zarytý agnostik, napsala jsem, že i já bych mohla uvěřit, že Bůh je veliký. Jak se praví v Koránu, „Tobě tvoje náboženství a mně moje.“ Existují nesčíslné interpretace tohoto verše. I když bych skončila v bouřlivé debatě po Skypu o hranicích této sůry, jedné z kapitol Koránu, s fundamentalistkou v Dagestánu, já osobně mu rozumím v nejširším smyslu včetně práva nevyznávat žádné náboženství. A protože mám tuto svobodu, je pro mě „Bůh je veliký“ nádherné obrazné přirovnání. V několika uplynulých letech mého života toto přirovnání znamenalo, že se mi dostalo daru setkání s nejúžasnějšími lidmi, jaké kdy potkám, a že jsem bezprostředně slyšela o jejich zápasech.

Mojí nadějí je, že jejich příběhy budou mít význam i pro vás.

Tvořivost versus temný kout: Příběhy z muslimských kulturních válek

Je to školní představení jako žádné jiné, které jsem kdy viděla, zvlášť proto, že děvčata na jevišti a jejich rodiče v obecenstvu by mohli zemřít jen kvůli tomu, že jsou tady. V Divadelní dílně Rafiho Peera v rámci Devátého mládežnického festivalu múzických umění, který se koná na Stadionu Muammara Kaddáfiho v pákistánském Láhauru 30. listopadu 2010, sedím v přední řadě s organizátorem festivalu Faizanem Peerzadou s šedým culíkem a s jeho hezkou dospívající dcerou Núr, která má na sobě červené tenisky a slušivou čepici. Během uplynulých tří let zemřelo vinou fundamentalistického terorismu v Pákistánu přinejmenším 8000 lidí, hlavně rukou pákistánského Tálibánu. Násilí zasáhlo Láhaur tvrdě: jen v roce 2010 zde došlo ke 44 teroristickým útokům.¹ Při posledním Světovém festivalu múzických umění, který zde Peerzadovi uspořádali, tu vybuchovaly bomby a létalo krupobití skla.

Jak se tak dívám na organizátora o pár sedadel dál, uvažuji, nakolik pociťuje úzkost, když má před sebou na pódiu sbor dětí a vedle sebe vlastní dceru. Jsou tu všechny proto, že je shromáždil. Předtím mi řekl: „Je to velice stresující. Člověk teď mluví víc o bezpečnosti než o tvořivosti.“ Zadržuji dech, přemýšlím, jestli dovedou představení až do konce.

Faizanův otec, děd dívky Núr, po němž je divadelní společnost pojmenována, byl Rafi Peerzada, antikoloniální aktivista, z něž se stal dramatik vyškolený v Anglii a v Německu – tam se pohyboval ve společnosti Bertolta Brechta a Kurta Weilla. Vrátil se do Pákistánu a divadlo proměnil řadou her jako byla *Naqab* o bombardování Hirošimy. Když v roce 1974 zemřel, převzaly jeho divadelní společnost jeho děti a pojmenovaly ji na jeho památku. Během let uspořádaly na různých místech festivaly hudby, tance a loutkového divadla a uvedly spoustu her – od vlastní Peerzadovy *Raz-o-Niaz* po Bosé nohy v parku Neila Simona. Mnohá jejich nastudování jsou přizpůsobena dětem a všechna mají za cíl uchovávat bohatou pákistánskou

tradici múzických umění. Konečný výsledek často oslňuje, ale cesta k němu není hladká.

Faizan mi vyprávěl, že během příprav na jejich každoroční Světový festival múzických umění v roce 2008 dostal dopis „s velmi divně vyvedeným podpisem a pod tím bylo jakési varování, potřísněné krví.“ Následoval výhružný telefonát, v němž si volající stěžoval, že „přes varování stále s festivalem pokračujete.“ Festival však probíhal a bylo narváno. Ale volající se stále ozývali.² „Asi v 21:20 jsem uslyšel první výbuch,“ vzpomíná Faizan. „Stál jsem venku, když se z oken vysypalo sklo. Vypukl chaos, všude kouř. Bylo zraněno devět lidí. Koncert začal dřív a všechna ostatní představení skončila. Na místě bylo ještě asi 18 000 lidí.“ Naštěstí mnozí už odešli ze sálů a stáli venku, mezi nimi rodiny s malými dětmi.

Sám organizátor se šel podívat na místo výbuchu a přehlédnout škody. „Tam, kde se to stalo, spadly umělé stropy, visela světla a všude leželo sklo. Kdyby byli v sále diváci, bylo by to špatně dopadlo, protože účinek byl tak silný, že by to odneslo hodně lidí.“ Zatímco hovořil s policií, vybuchla druhá bomba. „Odlomila se půlka stromu. Stáli jsme asi 20 metrů opodál.“ V tuhle chvíli, kdy se z festivalu stávalo skutečné drama, se Faizan Peerzada ujal vysílačky a klidně organizoval evakuaci celého stadionu. „Požádali jsme všechny diváky, aby odešli pomalu, protože bezhlavý útěk zabíjí víc než bomby. Když jsme se evakovali, přímo před budovou vybuchla třetí bomba.“ Jako zázrakem nebyl nikdo zabit. Ale od té doby diváci v Divadelní dílně Rafiho Peera věděli, že při kterémkoli představení společnosti mohou přijít katastrofy, které nejsou ve scénáři. Kvůli pákistánskému Tálibánu se z požitku z umění stal počin ohrožující na životě.

Pachatele rychle chytili 21. listopadu 2008 s plánkem, na němž měl zakresleny tři cíle, které byly zasaženy. Útočník měl s sebou dvě děti; jeden z nich, asi dvanáctiletý chlapec, prodával bramborové lupínky. „V krabici měl jen trochu lupínků a sedm výbušných zařízení,“ vysvětluje Faizan. Mladistvého džihádistu chytili, protože své „divné zavazadlo“ s pochoutkami a improvizovaným výbušným zařízením táhl k hlavní hale. Jeho útok měl být hlavní událostí večera. „Jejich myšlenka byla, že nejdřív odvedou naši pozornost, a pak náhle vstoupí ten kluk.“ Kdyby byl malý útočník mohl provést své poslání, obecnstvo Divadelní dílny Rafiho Peera by zničilo lupínkové bomby.

Faizanem to otrásl, ale nezastrašilo ho to. „Když to člověk vzdá kvůli těmhle malým mulláhům, vůdcům, pak se nikdy neuskuteční nic jako náš

festival. „Jak jednou uvedl pro BBC a jak mi to utkvělo v paměti ještě předtím, než jsem se s ním seznámila: „Jestli se před islamisty skloníme, pak se všechno bude opakovat a bude vždycky po jejich, nebude nic.“

„Budeme jen sedět v temném koutě.“³

Spíš než zavřít kvůli bezpečnosti, vysvětluje Peerzada, se on a ostatní intendantů Světového festivalu múzických umění ještě téže noci v roce 2008 rozhodli, že show musí pokračovat v pravém slova smyslu. „V jednu ráno jsme důrazně prohlásili, že, dámy a pánové, takhle to nebude fungovat. Tenhle festival se bude konat. Tady není nic proti islámu.“ Druhý den přišly davy lidí, aby pokračující akci podpořili. Faizana Peerzadu to velmi potěšilo a zároveň měl obavy. Vyprávěl mi: „Přišla mladá žena se dvěma dětmi. Šel jsem k ní a řekl, „Víte, že tu byla bomba, a že tu dnes vyhrožují?“ A ona odpověděla, „Ano, ale já tu byla kdysi s matkou jako jsou tu teď tyhle dvě. Pořád mám ty dojmy v paměti.“ Ten risk stál za to, aby její děti měly vzpomínky na loutky a hudbu. V současném Pákistánu je takové rozhodnutí *conditio sine qua non*, podmínka nutná pro udržení kulturního života. „Hodně energie [Divadelní dílně Rafiho Peera] k tomu, aby trvali na svém... a nevzdali se,“ napsala v blogu pákistánská novinářka Sonya Rehmanová. „Srdce se mi vzedmulo pýchou. Umění a kultura v Láhauru asi ještě nebyly připraveny na to, aby se vzdaly.“⁴

S takovým útokem měl Faizan toho roku už druhou zkušenost. Po Mezinárodním súfijském festivalu mystické hudby, asi o sedm měsíců dříve, v dubnu 2008, vyletěla do vzduchu restaurace v hlavních prostorách. Peerzadovi se ale ani tehdy nevzdali: „Další den jsme měli představení.“ Jejich vytrvalost vyvolala nové hrozby. Řekli: „Vy jste se ještě nepoučili.“ A já na to: „No, to vy byste se měli poučit.“ Nevzdali to ani diváci. „Přišli lidi? Ano. Restaurace se zaplnila. Venku jsme opékali maso.“ Bohužel, navzdory rozhodnutí diváků i organizátorů byl Světový festival múzických umění následujícího roku 2009 zrušen kvůli nedostatku sponzorů a neschopnosti vlády zaručit akci bezpečnost.⁵

Opakující se ozbrojené útoky na pákistánské umělecké festivaly nejsou náhodné. Umělecké vyjádření představuje pro fundamentalisty přirozenou výzvu, protože je skutečným projevem světského a neortodoxního. Ztělesňuje svobodu myšlení. Umění napovídá, že i pouhé lidské bytosti mohou být též stvořiteli. Výsledkem toho je, že v oblastech s muslimskou většinou mnozí umělci opravdu riskují kvůli obsahu svého díla či jednoduše proto, že tvoří, bez ohledu na obsah. Ale přesto pokračují.